

Т.Г. Авксентьева

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
к. політ. н., доц. каф. політології

ТРАНСФОРМАЦІЇ ФОРМ ПОЛІТИЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В ІНФОРМАЦІЙНУ ЕПОХУ

Вплив інформаційно-комунікативних технологій істотно виявляється у сфері політичної взаємодії. Відбуваються трансформації форм політичної участі, значна віртуалізація політичних відносин, змінюються пріоритетні групи, що суттєво визначають розподіл сил впливу у світовому просторі. Аналізується фактори загрози національній безпеці у галузі захисту інформаційного простору.

Ключові слова: інформаційно-комунікативні технології, політична участь, національні інтереси, свобода, безпека.

Авксентьева Т.Г.

ТРАНСФОРМАЦИИ ФОРМ ПОЛИТИЧЕСКОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В ИНФОРМАЦИОНННУЮ ЭПОХУ

Влияние информационно-коммуникативных технологий существенно проявляется в сфере политического взаимодействия. Происходят трансформации форм политического участия, значительная виртуализация политических отношений, изменяются приоритетные группы, которые значительно определяют распределение сил влияния в мировом пространстве. Анализируются факторы угрозы национальной безопасности в сфере защиты информационного пространства.

Ключевые слова: информационно-коммуникативные технологии, политическое участие, национальные интересы, свобода, безопасность.

T. Avksent'eva

TRANSFORMATIONS OF FORMS OF POLITICAL INTERACTIONS IN INFORMATION AGE

An influence of information-communicative technologies is explored in the sphere of political interaction considerably. It is occurred to transform forms of political concerns, virtualization political relationships, changing priority groups that determined distribution of authorities on the world scale. The danger factors of national security in the area of protection of information are analyzed.

Key words: informational-communicative technologies, political concern, national interests, freedom, security.

Тенденції глобальних перетворень в інформаційну епоху суттєво змінює перебіг політичних процесів та рівень політичної культури громадян. Новітні комунікації здатні змінювати форми та змістовні інтенції у взаємовідносинах громадян і влади, утворюються завдяки ним нові спільноти, все активніше виявляється процес віртуалізації процес політичних відносин.

Інформаційні зміни впливають на форми політичної діяльності, підштовхуючи людей до таких дій, що не є традиційними для національних політичних систем, через що змінюється національна політична культура, до якої надходить інокультурний матеріал. Нові комунікаційні технології не тільки ламають національні бар'єри для потоків інформації, а істотно впливають на національну ідентичність [1, с. 336]. Глобалізаційні процеси, стимульовані інформаційними впливами, спрямовані, на думку професора Оксфордського університету М. Прайса, на утворення суспільної сфери за межами території національної держави й, можливо, націлені проти держави. Посилюється вплив на політичній сцені акторів, що пов'язані із транснаціональними тенденціями: з'являються світові медіа-компанії, які претендують на роль транснаціональних „королівств”, змінюється статус національних і регіональних країн-лідерів. У боротьбі за перерозподіл сил впливу у ХХІ столітті все більш дієвим стає навіть не зброя масового знищення, а володіння інструментами формування образів ідентичності, що традиційно визначалося історією, мовою, етнічною належністю, релігією тощо.

Крім медійної еліти, до груп впливу щодо маніпуляції світовим політичним простором відносяться фінансово-економічні кола. Вони, на думку російського дослідника О. Панаріна, становлять реальну загрозу національним ідентичностям та національному суверенітету сучасних держав. Ці групи можуть обминати національні обмеження й виходити у світовий інформаційний простір. Формується так звана глобальна „співдружність”, де індивіди мають можливість напряму спілкуватися з глобальними центрами економічної, політичної та культурно-інформаційної влади, обминаючи посередництво національних культур і урядів. Відриву сучасних еліт від національно-державницького ґрунту інтересів сприяють зрушення в системі сучасного інформаційного виробництва, обміну й розподілу, в тому числі все більша різниця між знаковою (семіотичною) й змістовною (семантичною) функціями образів, як наслідок – збільшення кількості образів і понять, що не відбивають культурну пам'ять, емпіричний досвід і є результатом інформаційного імпорту [2, с. 15]. Сучасні комунікації сприяють порушенню звичайних зв'язків між повсякденністю й закріпленням в національній політичній культурі досвідом. Це відбувається в умовах прозорості політичних кордонів для інформаційних потоків. Змінюється сама структура політично значущих інтересів і моделей політичної участі.

Значною мірою у країн, що не входять до кола світових лідерів, відсутні дієві засоби захисту від недостовірної, загрозової для національного державного

авторитету та національних інтересів інформації. Україна, на жаль, не є винятком. Про це свідчать статистичні дані про кількість та результативність позовів на державному рівні до світових медіа-центрів (наприклад, інтернет-пошукові системи). З вимогами спростувати недостовірну, з негативним відділком інформацію. У той час, як, наприклад, Сполучені Штати активно відслідковують все, що відбувається у світовому інформаційному просторі та може загрожувати їх національним інтересам. Свобода як на державному, так і на індивідуальному рівні передбачає безпеку, що гарантована стабільними непорушними законами. Однак в умовах швидкого впливу інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ) спостерігається зворотна тенденція: великий неконтрольований обсяг інформації все частіше загрожує реалізації принципу свободи як на особистому, так і на державному рівнях. Це виявляється у тому, що значна частка недостовірної, анонімної інформації негативно позначається на ставленні людей до інформації взагалі. Відсутність ефективних національно-державницьких програм, цензури в інформаційному просторі, беззаперечно, стає на заваді свободи індивіда, який потрапляє у стан незахищеності перед наклепами, образами, цькування тощо. Особливо це є загрозливим для процесів соціалізації молоді, однак і взагалі для соціально комфортного, здорового суспільства вельми важливим є саме чітка взаємодія знакових і змістовних образів в інформаційному полі, достатньо стабільна система культурних пріоритетів, принципів взаємоспілкування, що сприяють формуванню стійкої ідентичності громадян цієї країни.

Інформатизація суспільства – складова частина процесу глобалізації світу. Перехід до економіки з переважанням інформації і послуг поєднується з переходом від національної до глобальної економічної інтеграції. Один із векторів осмислення цих процесів визначає, що позитивний процес інформатизації з'являється якраз у поєднанні ІКТ, лібералізації світової торгівлі, переважанні продукування знань і послуг. Соціально-політичні наслідки виявляються у тому, що інформаційна складова виробництва призводить до розмивання колишніх географічних меж різних фаз виробництва, що відбивається у зростанні нерівності у добробуті різних країн. І цей контраст у добробуті постійно зростатиме. У процесі глобалізації та інформатизації відбуваються зміни не тільки на рівні держави, а й на рівні індивідумів, груп, суспільних структур, усієї системи організації праці. У міру зростання віртуальних підприємств, інформаційного чинника у підприємницьких комунікаціях чинник географічного місцерозташування організації втрачає своє пріоритетне значення. Значно більшу роль набуває вплив місцевих співтовариств і мережевих структур. Якщо у ХХ ст. потреби виробничої зайнятості привели до географічного розділення структур сім'ї і етнічних груп, то у ХХІ ст. швидше за все на перший план висуватимуться саме сімейні зв'язки і культурна ідентичність. Становлення інформаційного суспільства з його високими ІКТ парадоксально, на думку багатьох учених, веде до повернення традиційних цінностей. Це в свою чергу може викликати кризу цінностей демократії, тому що сучасна ліберальна модель демократії є породженням індустріального суспільства, і з переходом до нового етапу логічними виглядають її можливі зміни. Вже зараз у багатьох країнах популярна модель плюралістичної демократії. Політичні реалії також розглядаються крізь призму деліберативного підходу, постдемократії. Сама велика кількість підходів до розуміння демократії, спроб впровадити ті чи інші моделі на практиці свідчить про певне розпорошення нормативно-ціннісного стрижня демократичної ідеї та значну плутанину в питанні її практичного втілення. Наприклад, К. Крауч відзначає те, що постдемократія в інформаційну епоху дещо спотворює демократичні принципи, чітко визначивши пріоритети лише у прагматично-прибутковій сфері. Разом із цим у суспільстві ніби щезає активна роль свідомого, відповідального, небайдужого громадянина, завдяки зусиллям якого на межі ХІХ – ХХ ст. стали реальністю здобутки демократії [3, с. 18]. Втрата населенням

настанов свідомих громадян відбивається на помітному погіршенні реалізації прав і свобод людини, на політичній відповідальності еліти і загалом на рівні добробуту.

Інтернет, з одного боку, дає індивідам можливості для визволення від будь-якого домінування, примусу, особливо у ментальній сфері, однак, з іншого боку, навпаки, дає зацікавленим силам важелі маніпулювання свідомістю, що зрештою загрожує повній самореалізації особистості. нові групи інтересів та окремі індивіди отримують можливість підключатися до процесів прийняття національних і навіть міжнародних рішень, здобувати різноманітну інформацію у системі он-лайн. Думки індивідів інтерналізуються у режимі реального часу, виникає новий рівень політичного діалогу. Однак поряд із цим, недостатність системи інформаційної безпеки особистості, спілкування, неконтрольований потік анонімної і не завжди достовірної інформації загалом дезорієнтують особистість, особливо якщо вона не має достатніх знань із сфери суспільствознавчих дисциплін і відповідної філософської культури. Це найчастіше позначається і на результатах виборів, на ставленні до суспільно значущих подій, ініціатив уряду тощо. Пересічний громадянин вважає себе достатньо інформованим, однак насправді виявляється, що він знає лише верхівку інформації і не може самостійно зробити правильний висновок. показовим прикладом у цьому є ситуація нібито покращення економічних стосунків між Україною та Китаєм. Китайська сторона вже бере участь у кількох економічних проектах на території України. Крім того, китайська сторона виділяє 3,5 млрд. дол. кредиту на розвиток сільського господарства в Україні. За інформацією журналу „Експерт. Україна”, складові договору невідомі не лише простим громадянам, а й експертній спільноті. Недостатня інформованість у цьому питанні дивить численну кількість припущень і домислів стосовно загрози національним інтересам [4, с. 30].

В умовах інформаційного суспільства відкриваються можливості технологічного плану для ствердження деліберативної демократії (демократії обговорення), або деліберативного простору (Ю. Хабермаса). деліберативна демократія є продовженням традиції тлумачення політики, яка йде ще з Арістотеля: політика повинна бути вільною від примушування і забобонів взаємодією громадян, які формують і просвітлюють один одного, тим самим знаходячи у цьому загальному спілкуванні знання, які дозволяють їм виробляти рішення відносно спільного життя. Важливим у цьому є те, що зміст політики складають загальні турботи і ідея пізнання у взаємодії, так звана практична мудрість (фронезіс). Вона досягається лише завдяки спілкуванню людей та дає можливість досягати справедливих політичних рішень. Неможна не зачаруватися таким поглядом на обрії, що відкриває для політики нова інформаційна епоха. Безумовно, інформаційно-комунікативні технології утворюють єдиний простір для політичного спілкування. Однак адекватність цих можливостей спроможностям громадян виступає, на наш погляд, обмежувальним чинником для впровадження повною мірою деліберативних принципів.

Амбівалентність культурних наслідків, удосконалення електронних комунікацій і інтерактивних технологій виявляється у порушенні гармонії культур, що вже склалися, у розмиванні їхніх базових цінностей. ІКТ, впливаючи на культурне середовище, переформатують соціальну диференціацію шляхом, наприклад, надання політичній меншості непропорційно високого представництва у мережі. Люди підштовхуються до переосмислення свого нового індивідуального та групового досвіду, змінюючи саму структуру своїх політично значущих інтересів. У цьому плані віртуалізація політичного простору виявляється у переплетінні реальності з вигаданими подіями. що підриває основи раціональної політичної орієнтації, породжує у людини елементи скепсису та іронії. У політичній культурі інформаційного суспільства, на думку А. Дернера, складається „культура політичної розваги”, яка через утворений нею утопічний світ дає користувачам ЗМІ та ІКТ спрощене розуміння, інтерпретацію та

осмислення політичної реальності [5, с. 170 – 171]. Безумовно, спрощення є фактором, який полегшує управління політичною активністю людей: штучно конструюються реакції на політичні події, люди, не усвідомлюючи своїх справжніх інтересів залучаються у кимось сконструйовані політичні акції.

Також дослідники констатують послаблення зацікавленості громадян у контактах з владою, їхнє певне розчарування у багатьох аспектах публічного управління. Таке становище продукується самою владою, яка обмежується виступами на телевізійних ток-шоу, на яких коментує свої дії і рішення. Зрозуміло, що у такому випадку діалогу з владою не відбувається. Сьогодні спостерігається потяг громадян до певної карнавалізації політичного простору замість серйозного публічного обговорення суспільно значущих проблем, більше того, проблеми такого рівня стають недосяжними для осмислення зневіреними та пасивними громадянами – споживачами політичного продукту. Як відомо, вибір споживання продукту (якісного/неякісного) багато в чому залежить саме від міри інформованості та підготовленості споживача, його загальної культури. Важливим аспектами у цьому сенсі є індивідуальний досвід, стимулювання активності, укріплення раціональних настанов формування політичної позиції.

Теоретики інформаційного суспільства стверджують, що у нову епоху формується електронна демократія або цифрова демократія, кібер-демократія, віртуальна демократія. Термін „електронна демократія” характеризує саме технічні аспекти взаємодії між громадянами, структурами громадянського суспільства та інститутами влади. Вона виявляється у застосуванні ІКТ у електоральному процесі аж до проведення електронних референдумів, забезпеченні доступу до інформації та консультуванні населення. Фактично йдеться про певну форму винесення інститутів представницької демократії у кібер-простір. Відомий американський соціолог Е. Гідденс вважає, що сучасним демократичним країнам необхідна „демократизація демократії”, яка означає ефективну „деволюцію влади”. „Ми повинні, – вважає він, – також бути готовими до випробування альтернативних демократичних процедур, особливо тоді, коли вони могли б допомогти наблизити політичні рішення до сьогоденних потреб громадян. Наприклад, суди присяжних, або електронні опитування не займуть місця представницької демократії, але вони можуть бути корисним доповненням до неї” [6, с. 58.]

Йонезі Масуда ще у 1983 р. розмірковував у своїй роботі „Інформаційне суспільство як постіндустріальне” стосовно основних принципів композиції майбутнього суспільства на стрижні комп’ютерних технологій. Неможливо не підтримати його думку, що в умовах інформаційного суспільства змінюються параметри його системо утворення порівняно з попередніми етапами розвитку. Інформаційні технології переформатують принципи суспільної взаємодії, що раніше здавалися непорушними. Насамперед це стосується перетворення ІКТ на нову виробничу силу, яка забезпечує масове виробництво когнітивної, систематизованої інформації, технологій і знань. На думку Масуди, саме інформаційні послуги, виробництво і розподіл інформації, що передбачають існування інформаційних мереж і банків даних, замінять завод індустріального суспільства як основний центр виробничої діяльності. Відбувається зміна символів суспільної ідентичності: завод як символ індустріального виробництва замінюється невловимими децентралізованими ІКТ та відповідною сферою послуг. Це позначається на трансформації змістовних складових суспільної взаємодії. Соціальні відносини у „комп’ютопіі” Й. Масуди передбачають вільне співтовариство як основний суб’єкт соціальної активності, що реалізує свої зусилля посередництвом демократії участі як основної форми політичної системи в інформаційну епоху. Принцип вільної конкуренції індустріального суспільства буде замінений синергетичною раціональністю, пайовим використанням продукції інтелектуального виробництва [7].

Осмилюючи параметри, що змінюються у нову епоху, Томас Фрідман зазначає процеси фрагментації та децентралізації, що охоплюють різні боки життя. Це стосується ринків, влади і, навіть, відбувається фрагментація істини, що стає майже невлучною. Закінчується епоху вертикальної політики, на зміну якої йде горизонтальна, більш гнучка, та така, що відповідає, за Фрідманом, моделі більш рівноправного співробітництва [8, с. 29]. Порушуються старі ієрархії та вирівнюється ігрове поле суспільних відносин. Однак виникає питання, чи означає це зникнення ієрархії взагалі, чи формування нових її форм, що відповідатимуть більш динамічним, текучим і прозорим параметрам суспільної реальності, що змінилася? На нашу думку, сьогодні найважливішим є саме необхідність осмислення нових реалій суспільної взаємодії, яка набуває нових форм. Слід констатувати, що все ж таки частіше ці форми відбивають, на жаль, намагання втиснути у них старі смисли. Беззаперечно, що адекватність цієї діалектики можлива лише за умов зміни у політичних, та інших мотиваціях громадян. Саме вони є важливішими, на нашу думку, за зміни в технологіях комунікації, адже самодостатній розвиток ІКТ неможливий без врахування гуманітарної складової.

Наступним важливим аспектом є елементарна грамотність населення у сфері масових комунікацій і комп'ютерних технологій, відбиттям якої багато в чому є відповідність розвитку законодавчої бази розвитку ІКТ, особливо стосовно політики. Так, у громадян в умовах інформаційного суспільства, з одного боку, зростає рівень добробуту, який дозволяє мати їм певний вільний час, знання та навички, необхідні для політичної участі, але з іншого – стандартизація та використання експертних систем уже обмежили свободу індивідів при виконанні службових обов'язків, встановили досить жорсткі межі та регламенти діяльності у професійній сфері, що має вихід і на перспективи політичної участі. Громадяни очікують того ж самого й у сфері політики: нові можливості невинно стримуватимуться встановленням нових стандартів, обмежень, систем експертного відбору. Крім того, виникає питання стосовно спроможності сучасних громадян до раціонального вибору у сфері політичної участі. Чи є ефективні заборони від почастих спроб маніпулювати суспільною думкою?

У сучасному світі є різноманітні практичні приклади формування „оцифрованої державності”. Наприклад, відповіддю на економічну кризу, що болуче вразила Ісландію, стала консолідація нації та ефективне використання ІКТ для втілення на практиці цієї консолідації на засадах спільних роздумів про те, як жити далі. На референдумі 2010 р. 93% громадян Ісландії висловилися за відмову від визнання відповідальності держави за боргами приватних банків, на чому наполягали іноземні кредитори. Ісландці у соціальних мережах розробляли засади нового суспільного устрою шляхом обговорення нового тексту Конституції. Кожен із громадян міг внести свої пропозиції до тексту проекту [9, с. 34].

Крім того, засоби електронної демократії ефективно використовуються при обранні Європейського єврейського парламенту (шляхом глобальної мережі). В Естонії відбулася фіксація громадянства цифровим шляхом з 1995 р. 1% ВВП витрачається на утворення електронної держави. Ідентифікація особистості естонця сьогодні здійснюється шляхом старт-карти. Цей устрій отримує громадянин за досягнення ним 15 років і є засобом не лише індивідуального посвідчення особи, а й для участі в електронних голосуваннях різного рівня.

Перелік посилань

1. Прайс М. Телевидение, телекоммуникация в переходный период: право, общество и национальная идентичность / М. Прайс. – М.: МГУ им. М. Ломоносова, 2000. – 336 с.
2. Панарин А. Глобальное информационное общество: вызовы и ответы / А. Панарин // Глобальная информатизация и безопасность России: Материалы Круглого стола „Глобальная информатизация и социально-гуманитарные проблемы человека, культуры, общества”. – М.: Наука, 2004. – С. 36 – 53.

3. Крауч К. Постдемократия / К. Крауч. – М.: Изд. дом Гос. ун-та – Высшей школы экономики, 2010. – 192 с.
4. Харламов П. Житница Китая / П. Харламов // Эксперт. Украина. – 2012. – № 28-29 (355). – С. 28 – 31.
5. Дернер А. Политика как развлекательный жанр / А. Дернер // Государственная информационная политика: Реферативный бюллетень. – М., 2001. – № 3(39). – С.29 – 35.
6. Гідденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя / Е. Гідденс. – К.: Альтерпрес, 2004. – 398 с.
7. Masuda Y. The Information society as Postindustrial Society / Y. Masuda. – Washington: World Future Society, 1983 – 171 p.
8. Фридман Т. Плоский мир: краткая история XXI века [Электронный ресурс] / Т.Фридман. – Режим доступа: http://rubin.do.am/load/politika/fridman_t_ploskij_mir_kratkaja_istorija_xxi_veka/12-1-0-242
9. Матвиенко К. Оцифрованная государственность / К. Матвиенко // Эксперт. Украина. – 2012. – №15 – 16. – С.34 – 37.